

Hollanda’da Etnik İlişkiler, Gettolaşma ve Paralel Toplum Tartışmaları

Kadir CANATAN

kadircanatan@gmail.com

Debates on Ethnic Relations, Ghettoization, and Parallel Society in the Netherlands

Abstract

Serious debates on the facts of segregation and ghettoization of immigrants and minority groups have been taking place in the Netherlands since the second half of the 1970’s. However, interestingly, previous debates brought no concrete measures or policies against those facts. On the contrary, policies to distribute immigrants into areas other than immigrant-intensive areas have been ethnicity based segregation. The same debate has recently become hot again. In the background of this debate, not only the latest increase in the ethnic intensity but also the changes in the integration policies have important roles. It is important to notice that, this time; both the style and the arguments of the debate are different than before. Today, ethnic intensity, on the one hand, is shown as a development against the integration policies followed so far, and on the other hand, its negative outcomes is paid attention on. While testing, with empirical data, the effects of ethnic intensity on ethnic relations, this paper questions the potential of the current intensity for segregation and creation a parallel society.

Key Words : Ethnic Relations, Ghettoization, Segregation, Parallel Society, Ethnic Intensity, the Netherlands, Turks.

JEL Classification Codes : Z13.

Özet

Yetmişli yılların ikinci yarısından bu yana Hollanda, göçmen ve azınlık grupların gettolaşması ve segregasyonu hakkında tartışmalara sahne olmaktadır. Ancak ilginçtir geçmişte yapılan tartışmalar, hiçbir somut önlem ve politikayı beraberinde getirmemiştir. Bilakis göçmen yoğunluklu semtlerde yaşayan göçmenlerin başka semtlere dağıtımı yönündeki politikalar, etnik temelli bir ayrımcılık olarak görülmüştür. Söz konusu tartışma son yıllarda yeniden alevlenmiştir. Bu tartışmanın gerisinde sadece son yıllarda etnik yoğunlaşmanın artması değil, aynı zamanda uyum politikalarında meydana gelen değişikliklerde etkili gözükmemektedir. Bu tartışmanın yapılış biçimi ve ortaya atılan kanıtlar, öncekinden bir hayli farklıdır. Bugün etnik yoğunlaşma, izlenen uyum politikasına aykırı bir gelişme olarak lanse edilmekte ve olumsuz sonuçlarına dikkat çekilmektedir. Bu makale, söz konusu tartışmalardan hareketle etnik yoğunlaşmanın etnik ilişkiler üzerindeki etkisini, deneysel verilerle test etmekte ve mevcut yoğunlaşmanın segregasyon ve paralel toplum yaratma potansiyelini sorgulamaktadır.

Anahtar Sözcükler : Etnik İlişkiler, Gettolaşma, Segregasyon, Paralel Toplum, Etnik Yoğunlaşma, Hollanda, Türkler.

1. Giriş: Bir Tartışmanın Arkaplanı

Hollanda’da göçmenlerin mekânsal olarak orantısız dağılımı, kamuoyunda sürekli bir tartışma konusu olagelmıştır. Bu tartışmaları yetmişli yılların ikinci yarısına kadar geriye götürmek mümkündür. Başından beri yüksek düzeydeki yoğunlaşma kamuoyu, göçmenler ve medya tarafından istenmeyen bir gelişme olarak algılanmıştır. Bu dönemde kimi yerel yönetimlerin aktif dağıtım politikaları geliştirme konusunda çabaları olmuştur. Bu bağlamda en fazla tanınan örnek, seksenli yılların ortasında Rotterdam belediyesinin yoğunlaşmaya karşı izlediği dağıtım politikasıdır. Bu belediye, kira alıştırma yoluyla göçmenleri yeni mahallelere dağıtarak etnik grupların belirli mahallelerde yoğunlaşmasını önlemek istiyordu. Söz konusu politika pek çok kesimin protestosuyla karşılaşmıştır. Hollandalı sakinler, mahallelerine yeni gelen göçmenlere karşı barikatlar kurarak, direniş sergilemişler ve mahalleyi “beyaz tutmak” istediklerini bildirmişlerdir. Dağıtım politikası, sadece Hollandalılar tarafından değil, göçmenler tarafından da tepkiyle karşılanmıştır. Hatta göçmen örgütler, belediyeye karşı bir dava açmışlar, ancak bu davayı kaybetmişlerdir. Bu tepkiler karşısında Rotterdam Büyükşehir Belediyesi dağıtım politikasından vazgeçmiştir. Göçmenlerin tepki göstermelerinin ardında yatan motif, o yıllarda etnik kökene dayalı bir politikanın ayrımcılık olarak algılanmasıdır.

Seksenli yılların başından itibaren merkezi hükümet tarafından formüle edilen azınlıklar politikası, yoğunlaşma sorununu özellikli bir konu olarak ele almamıştır. Bununla birlikte hükümet yoğunlaşma sorunuyla bağlantılı konularla ilgilenmek zorunda kalmıştır. 1983 tarihli ilk Azınlıklar Notası, büyük kentlerin eski mahallelerinde yaşayan göçmenlerin durumuna ana hatlarıyla değinmiş, eski sakinlerin buraları terk etmesiyle yerini göçmenlerin aldığını belirtmiştir. Nota’nın yazarları, söz konusu yıllarda yoğunlaşmış mahallelerde segregasyon karakteri kazanan bir toplumsal ayrışmanın olduğunu kabul etmektedirler: “Konut, eğitim-öğretim ve istihdam alanlarındaki geri kalmışlığın birlikteliği, çoğu mahalle sakinleri tarafından şanssız bir durum olarak deneyimlenmekte ve bu mahallelerin toplumsal ayrışması, toplumsal yaşamın hemen hemen tüm alanlarında (olumsuz) sonuçlar yaratmaktadır.” (TK, 1983: 82). Azınlıklar hakkında yazılan ve hükümetin resmi politikalarını ifade eden ilk belge olan Azınlıklar Notası’nda yoğunlaşmasının toplumsal sonuçlarına değinilmiş olması dikkat çekicidir, ancak bu konuda hiçbir somut önlem formüle edilmemiştir. Tam tersine konut politikalarından sorumlu olan bakanlık, seksenli yılların ikinci yarısında belediyelere gönderdiği yönergelerde konut dağıtım sırasında etnik kökene göre işlem yapılmasının ayrımcılık olduğunu hatırlatarak bu tür politikaların zorlama anlamına geleceğini bildirmiştir (Tesser vd., 1995: 29). Bu yönerge, merkezi hükümetin dağıtım politikalarına karşıt bir konum aldığını açıkça göstermektedir.

Azınlıklar Nota’sından yaklaşık on yıl sonra yayınlanan Etnik Azınlıkların Entegrasyon Politikasına İlişkin Çerçeve Notası (1993/1994) yeniden yoğunlaşmaya dikkat çekmiş ve bu konuda daha sert bir dil kullanılmıştır. Yüksek yoğunluklu mahallelerde

yaşayan göçmenlerin sorunlarının ilke olarak diğer yerlerdeki göçmenlerin sorunlarından farklı olmadığını söylemekle birlikte, demografik faktörlerin bir sonucu olan hızlı yoğunlaşmanın söz konusu mahallelerde gerilimleri beraberinde getirebileceğini vurgulamıştır. Ayrıca, sonuç olarak gettovari mahallelerin oluşmasına neden olacak hızla artan bir segregasyon sürecinin geliştiğine dikkat çekilmiştir. Sözgelimi bu bağlamda söz konusu mahallelerde eğitimin kalitesinin tehdit edildiğine, göçmenlerin iş pazarındaki şansların kötüleşmesine ve konut kalitesinin düştüğüne işaret edilmiştir.

Belirttiğimiz hükümet notalarında yoğunlaşma ile ilgili analizler ve saptamalar doğru olmakla birlikte, etnik ayrımcılık gerekçesi yanında bu dönemde somut önlemlerin alınmamasının bir başka sebebi de, söz konusu yıllarda yoğunlaşma konusundaki görüşlerin önemli bir rol oynamasıdır. Bir taraftan etnik kökene göre konut dağıtımına geçilmesi ayrımcılık olarak algılanırken, diğer taraftan da yoğunlaşma konusundaki yaklaşımlarda heterojenlik savunusu yapanlar duruma hâkim gözükmektedir. Bu dönemde yoğunlaşma ve gettolaşma konusunda iki temel görüş yarışmaktadır. Medya, azınlıkların yaşadığı gettolar hakkında kamuoyuna olumsuz görüntüler sunarken, azınlık araştırmacıları sürekli olarak bu görüntülerin karşısına araştırma sonucu elde edilen verileri koyarak aslında söz konusu mahallelerde homojen bir yapı olmadığını kanıtlamaya yönelmişlerdir. Ancak araştırmacılar arasında da tam bir fikir birliği bulunmamaktadır. Araştırmacıların bir kısmı, yoğunlaşmış mahallelerde etnik bakımdan homojen bir yapı olmadığını ve dolayısıyla bir gettolaşma olgusundan bahsedilemeyeceğini söylerken, bir kısmı da etnik değil sosyo-ekonomik homojenliğe dikkat çekerek, bu mahallelerde yoksul kesimlerin yoğunlaştığına dikkat çekiyorlardı (Tesser vd., 1995: 46-48). Dolayısıyla bu dönemde, yoğunlaşmanın önlenmesine ilişkin politikalar bir tabu olduğu gibi yoğunlaşmanın niteliği konusunda da tam bir anlayış birliğinden söz etmek mümkün değildir.

Son yıllarda gerek Avrupa’da gerekse Hollanda’da gettolaşma ve “paralel toplum” tartışmaları yeniden alevlenmiştir. Bu tartışmayı alevlendiren etken, sadece uyum sürecinde kaydedilen gelişmelerin istenen düzeyde olmaması değildir. Bilakis kuşak değişimine koşut olarak paralel toplum konusundaki endişeleri haksız çıkararak önemli gelişmeler olmuş ve uyumun ikinci ve üçüncü kuşaklarda sorun olmaktan çıkacağı varsayılmaktadır. Buna rağmen zaman zaman bu tartışmanın gündeme getirilmesi uyum kavramına yüklenen anlamların ve dolayısıyla uyum politikalarının değişmiş olmasıyla ilişkilidir. Hollanda, zaman içinde sosyo-ekonomik nitelikli yapısal uyum fikrinden sosyo-kültürel nitelikli uyum fikrine doğru yönelmiştir. Bir başka deyişle uyum kavramının semantik alanı genişlemiştir. Bu nedenle daha önce sorun olarak algılanmayan birçok sosyal ve kültürel nitelikli durumlar ve gelişmeler sorunsallaştırılmaya başlanmıştır.

Hollanda’da yoğunlaşma, gettolaşma ve segregasyon gibi kavramlar, hükümetin izlediği uyum politikasına aykırı olgulara karşılık gelmektedir. Hollanda, seksenli yıllarda uyum kavramını göçmenlerin toplumsal ve siyasal yaşama katılımı olarak tanımlamakta ve özellikle eğitim, iş pazarı ve siyasete orantısız katılımını amaçlamaktadır. O günkü

şartlarda sosyal ve kültürel içerikli bir boyut taşıyan sosyo-kültürel uyum, sadece yeni gelen göçmen gruplar için geçerli bir politika olarak görülmektedir. Ülkeye yeni gelen göçmenlerin toplumsal katılımını sağlamak amacıyla Hollandaca başta olmak üzere Hollanda kültürü ve kurumları hakkında bilgilendirme yapmak, yeni gelenlere uygulanan Uyum Kursları’nın başlıca hedefi olmuştur. Doksanlı yıllarda Uyum Kursları’na bazı özel kategorilerin de (sözgelimi din görevlilerinin) dâhil edilmesi, bu uyum politikasının amaç grubunu genişletmekle kalmamış, zamanla yerleşik olarak yaşayan göçmenlerin de yeterince uyum sağlayamadıkları gerekçesiyle yeniden uyum sürecine tabi kılınması yönündeki görüşler ağırlık kazanmaya başlamıştır.

Daha önceleri çokkültürlü bir toplum olmakla övünen Hollanda, bu yeni dönemde uyum politikalarında yeni bir söylem geliştirmeye yönelmiştir. Yeni söylemin en önemli ögesi, uyumun sadece toplumsal katılımı sınırlı bir olgu olmadığı, aynı zamanda sadakat, özdeşim, yurttaşlık, kültürel kimlik ve toplumsal bağlaşıma (*cohesion*) gibi kavramları da içine alan sosyo-kültürel bir uyum kavramıdır. Bu yeni söylemle birlikte, göçmenlerin özkimlik ve kültürel değerlerini bireysel bir seçenek olarak gören uyum anlayışından vazgeçilmiş ve hükümetin azınlıklar politikasının bir konusu haline getirilmiştir.

Uyum politikalarındaki kırılmanın Paul Scheffer tarafından başlatılan “Çok-kültürlü dram” (*Multiculturele drama*) tartışmasıyla birlikte başladığını söyleyebiliriz (NRC Handelsblad, 2000). Söz konusu yazar, Hollanda hükümetinin geçmiş dönemlerde sosyo-ekonomik geri kalmışlıkla mücadele etmek yerine, kültürel farklılıkları ve sosyal mesafeyi artıran çok-kültürlü politikalar izlediğini; terk edilmediği takdirde bu politikaların ülkede çok-kültürlü bir drama sebep olacağını iddia etmekteydi. Bu makale, ikibinli yılların başında ülke çapında bir uyum tartışmasına kapı aralamakla kalmadı, aynı zamanda bu dönemde iş başına gelen sağcı hükümetlerin yeni uyum politikalarına da meşruiyet kazandırdı.

Başbakan Balkanende, en önemli sürprizi partisinin başına geçtiği günlerde yapmıştı. 1 Ekim 2001 yılında parti başkanlığına geldikten sonra, Balkanende göçmenlere ve azınlıklara karşı parti siyasetinde önemli bir değişiklik getirmiştir. Daha önce Hollanda toplumunda ve siyasetinde uzlaşmış bir noktada, beklenmedik ve aykırı bir açıklama yapmıştır. Balkanende yaptığı açıklamada “Hollanda’nın çokkültürlü bir toplum olmadığını” söylemiş ve ardından “Bizim ortak değer ve normlarımız var. Herkes bu değer ve normlara uymalıdır” şeklinde bir ekleme yapmıştır. Daha sonra 1. ve 2. Balkanende hükümetleri döneminde epeyce tartışılacak olan bu değer ve normlar meselesi, Hıristiyan Demokratların azınlıklarla ilgili geleneksel siyasetini terk ettiğine ve kültürel uyumu da amaçlayan yeni bir uyum modeline geçtiklerine işaret ediyordu. Nitekim 11 Eylül konjonktürünü de arkasına alan sağcı hükümetler, yeni dönemde bir taraftan sosyal devlet olgusunu tartışmaya açarken, diğer yandan da azınlıklar ve göçmenler politikasında katı ve sınırlayıcı önlemler almaya başlamışlardır (Canatan, 2008).

Hollanda hükümetlerinin sosyo-kültürel içerikli yeni-uyum politikalarına geçmesini sadece entelektüel tartışmalarla sınırlı tutmak elbette açıklayıcı olmaz. Bununla birlikte yapısal uyumun yeterli olmaması, etnik yoğunlaşmanın artması, 11 Eylül olayı ve sonrasında ortaya çıkan siyasal nitelikli cinayetler de (Pim Fortuyn ve Van Gogh'un öldürülmesi) bu sürece katkıda bulunmuştur. Özellikle son iki cinayetin Hollanda'da etnik ilişkileri bozucu ve toplumda gerilim yaratıcı etkileri olmuştur. Pim Fortuyn, 2000'li yıllara girerken aşırı sağ hareketin önderliğini üstlendi. Göç(men) ve İslam aleyhtarı bir söylemi siyasallaştırma yönündeki bir süreci başlattı. Fakat 6 Mayıs 2002 tarihinde Pim Fortuyn'ün Hollandalı bir çevre ve hayvan hakları eylemcisi tarafından öldürülmesi, onun partisini mağdur konumuna itmiş ve yükselmesine sebep olmuştur. Aradan iki yıl geçtikten sonra Hollanda bu kez sinema yönetmeni Theo Van Gogh'un öldürülmesiyle sarsılmıştır. Tıpkı Pim Fortuyn gibi söz konusu yönetmen de çok tartışmalı, kısa metrajlı bir film yaparak anti-İslami atmosferin gelişmesine hizmet etmiştir. Bu filmde şiddete maruz kalmış bir Müslüman kadının uğradığı mağduriyetten dolayı Kur'an sorumlu tutulmaktadır. Tüm iyi niyetli uyarılara rağmen filmin Hollanda televizyonunda gösterime girmesi, yönetmenin de sonunu getirmiştir. Bu kez Hollanda doğumlu Faslı bir genç, filmin yönetmenini Amsterdam'da bıçaklayarak öldürmüştür. Bu dönemde, daha önce aşırı sağcı politikacıların savunduğu "uyum değil, asimilasyon" söylemi kabul görmüş ve hükümetler, uyumun sosyal ve kültürel bakımdan derinleştirilmesini bütünlüklü bir toplum yapısı için zorunlu olduğunu düşünmeye başlamışlardır. İşte, Hollanda'da yeniden alevlenen gettolaşma, segregasyon ve paralel toplum tartışmaları böyle bir atmosferde gündeme gelmiştir.

2. Sorunun Saptanması ve Kavramların Tanımlanması

Bugün şu soruya, artık bilimsel olarak cevap vermenin zamanı gelmiştir: **Etnik ilişkiler** açısından **gettolaşma** (ya da segregasyon) ne anlama gelmektedir ve bu olgu **paralel toplumsal oluşumların** bir göstergesi olarak algılanabilir mi?

Bu soruya bilimsel bir cevap vermek için her şeyden önce, şu ana kadar kullandığımız bazı kavramların tanımlanmasına gerek duyulmaktadır. Bu tartışmalarda zaman zaman "yoğunlaşma" (*concentratie*) ve "gettolaşma" (*gettovorming*), bazen de "toplumun ikiye bölünmesi" (*tweedeling van de maatschappij*) şeklinde kavramlar kullanılmaktadır. Gettolaşma kavramıyla birlikte sık sık anılan başka bir kavram, segregasyon (*segregatie*) olmuştur. Nitekim bu konuda yayınlanan ilk kapsamlı araştırmanın alt başlığı "Yoğunlaşma ve Segregasyon" adını taşımaktadır (Tesser vd., 1995). Şüphesiz ki bu kavramlar arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Bu tartışmanın nasıl yapıldığına ve nasıl geliştiğine değinmeden önce bu kavramların hangi anlamlarda kullanıldığına değinmekte yarar görüyoruz.

Söz konusu kavramlar içinde en yalını, herhalde "yoğunlaşma" (*konsantrasyon*) kavramıdır. Türkçemize "toplama kampları" kavramıyla giren bu kavram, bazen

“toplama” bazen de “temerküz” olarak çevrilmiştir ve çoğunlukla da olumsuz çağrışımları bulunmaktadır. Benzer bir çağrışımın Hollandaca dilinde de bulunması doğaldır, çünkü İkinci Dünya Savaşı’ndan bu yana bu kavram, hep Nazi Almanyası’ndaki Yahudiler ve siyasal suçlularla bağlantılı olarak kullanılagelmiştir. Ayrıca en son Bosna’da Sırpların Müslümanları benzer kamplarda toplamasıyla gündeme gelmiştir. Yeni kuşaklar, toplama kamplarının nasıl bir şey olduğunu; bu kampların televizyon ekranlarına yansıyan görüntüleriyle tanımıştır. Bu görüntülerde bitkin, yarı çıplak ve açıklıktan kemikleri iyice ortaya çıkmış insanlar dikkat çekmiştir. Ancak Hollanda’da bu kavram, bugün bu kadar olumsuz çağrışımlar yüklenmiş gözükmemekte ve yabancıların belirli bir mahallede yoğunlaşmasını ifade etmektedir. Eğer belirli bir bölgede belirli bir yabancı kökene mensup sakinlerin oranı, toplam nüfusa kıyasla daha yüksek bir paya sahipse, o zaman bir *yoğunlaşmadan* bahsedilmektedir. Kavram, hem belirli bir duruma hem de sürece işaret etmektedir (Tesser vd., 1995: 38).

Bununla çoğu zaman birlikte kullanılan getto kavramı da, bir o kadar olumsuz çağrışımlar yüklenmiş olup daha çok Amerika Birleşik Devletlerinde belirli şehir ve mahallelerde yaşayan siyahları hatırlatmaktadır. Hollandalı coğrafyacı Van Amersfoort, gettoyu toplum içinde belirli bir grubun kurumsallaşmış ikamet bölgesi olarak tanımlamaktadır. Bu durumda grup sadece bir bölgede yerleşmiş ve bu bölgenin sakinlerinin hepsi çoğunlukla aynı gruba mensupturlar (1992: 441). Bu tanımlar dikkate alındığında, getto; yoğunlaşmanın belirli bir biçimi olarak algılanmaktadır. Eğer belirli bir grup, sadece bir bölgede ve homojen bir grup olarak kendi başına yoğunlaşmışsa, bu durumda bir gettodan bahsedebiliriz. Ayrıca getto, grubun ikameti bakımından süreklilik kazandığı ve dolayısıyla kurumsallaştığı bir yapıdır. Başka bir deyişle grup ile mekân arasında bir özdeşlik söz konusudur. Bu kavramsal ayırım dikkate alındığında, her yoğunlaşmanın bir getto karakterine bürünmesi muhtemelse de mutlaka getto haline dönüşmesi zorunlu değildir.

Segregasyon kavramının farklı anlamları bulunmaktadır (Tesser vd., 1995: 38-39). İlk etapta ortak özellikleri olan bir grubun belirli bir yerde gruplaşma sürecini dile getirmek üzere kullanılmaktadır (Mik, 1987: 40). Gerçekte segregasyon belirli bir duruma da işaret etmektedir. Belirli bir grubunun ülkedeki dağılımı karşısında başka bir grubun dağılımını ifade etmektedir. Bu daha çok matematiksel bir kategoridir. Son olarak segregasyon, belirli bir grubu toplumun geri kalanından yalıtılmak için yapılan pratiklerin ve faaliyetlerin tümüdür. Bu son kullanımında segregasyon, bir grubun isteminin dışında toplum tarafından bilinçli bir şekilde toplumdaki yalıtılmasını ifade etmektedir. Gettolaşma, yoğunlaşma ve segregasyonunun hangi oranda grubun kendi iradesinin bir ürünü olduğu önemli bir tartışma olmakla birlikte segregasyon, daha çok dışarıdan biçimlenmeyi ve toplumsal yalıtılmanın sosyal boyutlarını içermektedir. Her yoğunlaşma, gettolaşma değildir; ama her gettolaşma, mutlaka segregasyon anlamına da gelmektedir. Segregasyon, geniş toplumla ilişkilerin sınırlandırılmış olduğu bir yalıtılma halidir. Bu toplumsal yalıtılma, mekânsal yoğunlaşma ve gettolaşmanın bir sonucudur. Özetlersek; bu durumda yoğunlaşma mekân üzerinde bir yığılma süreci, gettolaşma

mekânda süreklilik kazanmışlık durumu iken, segregasyon geniş toplumla ilişkilerin asgariye indiği toplumsal bir yalıtılma halidir. Gettolaşma ve segregasyonu, mekânsal bir yoğunlaşmanın iki yüzü olarak görebiliriz. Gettolaşma sebebiyle mekânda süreklilik, segregasyon sebebiyle ise geniş toplumla ilişkileri sınırlandırma ve ondan kopma söz konusudur.

Toplumun geneli açısından bakıldığında her gettolaşma ve segregasyon toplumda farklı yapıların ve oluşumların ortaya çıkması anlamına gelmektedir. Eğer bir toplumda giderek nüfus olarak da büyüyen bir grubun toplumsal yalıtılması söz konusu ise, burada toplumun ikiye ayrılması ya da ikili bir toplumun oluşması (*tweedeling van de maatschappij*) kaçınılmazdır. Bu tür toplumları, toplumbilimciler ve siyasetçiler *paralel toplumlar* olarak da adlandırmaktadırlar. Paralel toplumlarda en büyük korku, sosyo-ekonomik, etnik ve hatta kültürel bakımdan giderek derinleşen çelişkilerin gerilimlere ve çatışmalara dönüşmesidir. Bu korku, Samuel Huntington tarafından “Uygurliklar Çatışması” olarak ifade edilen kavgaanın sadece uluslararası planda değil, farklı kültürlerle mensup grupların yaşadığı çok-dinli ve çok-kültürlü (Batılı) toplumlarında da ortaya çıkabileceği teziyle güçlenmiş ve 11 Eylül sonrasındaki gelişmelerle iyice pekişmiştir.

3. Etnik İlişkilere Kuramsal Yaklaşımlar

Etnik ilişkiler ve gettolaşma konusundaki sosyolojik yaklaşımlar geçen yüzyılın ilk çeyreğine kadar gitmektedir. O günden bugüne, birçok kuram geliştirilmiştir (de Jong, 1986; Penninx, 1988). Bu konuda ilk görüşleri ortaya atan entelektüel grup, “Chicago Okulu” olarak bilinmektedir. Bu okulun ileri gelenlerinden Robert Park, Burgess ve McKenzie gibi sosyologlar, dikkatlerini sanayileşme ve bunun beraberindeki getirdiği kentleşme ve kitlesel göç olgularına yoğunlaştırmışlardır. Bunlara göre kişilerin sosyo-ekonomik konumları, şehrin ekolojik yapısı içinde nerede yer alacaklarını tayin eder. Göçmenler kente uyum sürecinde rekabet, çatışma, uyum ve asimilasyon olmak üzere dört aşamalı bir süreçten geçerler. Özellikle asimilasyonu son aşama olarak gördükleri için Park ve Burgess, asimilasyon fikrinin babaları olarak görülmüştür.

Şehre gelen göçmenler konut bulmak ve yerleşmek için bir mücadele vermek zorundadırlar. Şehir, Chicago Okulu’na göre, içinde “doğal süreçler”in gerçekleştiği bir organizma olarak görülmelidir. Burada “doğal bölgeler”e dayalı bir fiziksel örgütlenme ve “doğal gruplar”a dayalı bir ahlaki örgütlenme bulunmaktadır. Doğal bölgeler bir yarış ve rekabet ilişkisinin sonucu oluşurlar. Kentin merkezinde iş yerleri, bunların etrafında “geçiş bölgeleri” ve merkeze daha uzak yerlerde ise farklı sınıfların oturduğu yerleşim bölgeleri bulunmaktadır. Geçiş bölgeleri, yeni gelen göçmenler için en doğal ortamdır. Hem, iş merkezine yakın olmaları hem de uygun ucuz konut bulmaları nedeniyle bu ortamda şehre giriş yaparlar. Bu noktada başlayan yerleşim süreci, yeni göçmenlerin eski göçmenleri ve sakinleri buradan sürmesiyle sonuçlanacak olan üç aşama izler: Sızma, işgal ve ele geçirme (de Jong, 1986).

Göçmenler, sızma aşamasında bölgenin sakinleri tarafından iyi karşılanırlar, işgal aşamasında yerleşik grup kendini tehdit edilmiş hisseder ve zamanla mahalleden kaçır. Bu aşamada çatışma ve gerilimler beklenebilir. Son aşamada ise, göçmen grup mahallede yoğunlaşmış ve bir nevi getto oluşturmuştur. Bu getto ortamında etnik gruplar arasındaki temaslar sınırlıdır. Ama Chicago Okulu temsilcilerine göre “getto oluşturma” ya da segregasyon, uyum sürecinin ilk aşamasıdır. Bu süreci, zamanla diğerleri izleyecek ve göçmenler neticede şehir kültürü içinde asimile olacaklardır.

Chicago Okulu’nu, bu dönemde sosyolojide egemen bir perspektif olan yapısal-işlevselciliğe dayalı “asimilasyonist” yaklaşım izlemiştir. Altmışlı yıllara kadar asimilasyon tezi, etnik ilişkiler sosyolojisinde hakim paradigma olmuştur. Bu perspektif, toplumun işlevselci bir analizine dayanmaktadır. Varsayıma göre toplum, birbirine bağımlı birçok bölümden oluşmaktadır; her bölümün bir işlevi vardır; toplum sürekli bir biçimde istikrar ve denge arayışındadır. Yeni gruplar toplumla konsensüs sağlayarak ve kendine özgü işlevler kazanarak topluma uyum sağlarlar. Asimilasyonist yaklaşımın iyi bir temsilcisi sayılan Gordon’a göre uyum sürecinde göçmenler şu safhalardan geçmek zorundadırlar: Kültürel (görsel) asimilasyon, yapısal asimilasyon (katılım), gruplararası evlilikler, toplumsal/etnik özdeşim, tutumsal kabul ve davranışsal kabul. İlk aşamada göçmenler görünüş olarak şehre uyum sağlarlar. Bu aşamayı göçmenlerin yapısal asimilasyonu takip eder. Yapısal asimilasyon, göçmenlerin ve azınlıkların toplumsal kurumlara ve örgütlere katılımından ibarettir. Bu iki aşamadan sonra gruplar, daha köklü ilişkiler geliştirmeye yönelirler. Gruplararası evliliklerin olması, asimilasyonun sürecinin üçüncü aşamasıdır. Bu aşamayla birlikte grup üyelerinin toplumla etnik özdeşliğini sağlayan dördüncü aşama gelir. Bu yaklaşıma göre segregasyon ve önyargılar, asimilasyon sürecini engelleyen faktörlerdir. Bunlar aşıldıktan sonra (özellikle yapısal asimilasyon gerçekleştiikten sonra) diğer safhalar hızla gerçekleşir.

Beşinci aşamada çoğunluk toplumu azınlıklarla ilgili önyargılarını terk eder ve onları tutumlar düzeyinde kabul eder. Tutumlar düzeyinde kabul, tutarlı kalmak açısından davranışsal kabulü gerektirir. Bir başka deyişle çoğunluk, azınlık grup üyelerine yönelik ayrımcı davranışlardan vazgeçer. Bu yedinci aşama, güç ve değer çatışmalarının aşıldığı ve toplumsal uzlaşmanın sağlandığı son aşamaya yol açır. Özellikle yasal düzenlemelerde bu toplumsal uzlaşma tezahür eder.

Gordon, etnik ilişkiler konusunda iyimser bir tablo çizer; gettolaşma ve segregasyon gibi sorunlara yer vermez. Ona göre gettolaşma ve segregasyon, önyargıları ve ayrımcılığı ayakta tutacağı için istenmeyen bir durumdur. Zaten göçmenlerin hızlı uyum süreci ve çoğunluğun onları kabul yönündeki istekleri böyle bir durumun ortaya çıkmasına müsaade etmeyecektir.

Altmışlı ve yetmişli yıllarda iyi işleyen bir toplum için asimilasyonun zorunlu olmadığı ve modern toplumda etnisite faktörünün olumlu işlevler yüklenebileceği tezi ortaya atılmıştır. Bu yaklaşım “etnik çoğulculuk” olarak adlandırılmaktadır. Bu yaklaşıma

göre etnik çoğulculuk, modern toplumda işlevsel olan etnik kimliğin bir sonucudur. Etnik kimlik, hem psikolojik ve kültürel hem de yapısal nedenlerle önem kazanmıştır.

Etnik çoğulculuk tezini ortaya atanlar, müşterek meslek pozisyonları ve kurumlar ile mekânsal segregasyon faktörünün önemine dikkat çekmişlerdir. Bu yaklaşıma göre etnik kimlik, grupların örgütlenme temeli olarak önemli bir işlev görmektedir. Etnik temelli örgütlenme, grubun özellikli çıkarları başta olmak üzere grup çıkarlarını korumanın bir aracıdır. Segregasyon, etnik kimliğin ve etnik örgütlerin gizil güç kaynağıdır.

Segregasyon olgusunu, etnik ilişkiler ve göçmenlerin çıkarları açısından olumsuz değerlendiren Chicago Okulu ve asimilasyonist kuramlara zıt olarak etnik çoğulculuk, bunun olumlu işlevleri olabileceğini ve pekâlâ azınlıkların çıkarlarını korumada bir enerji kaynağı olabileceğini ileri sürmüştür. Avrupa ülkelerinde pek çok örgüt kuran ve bu örgütler yoluyla hem etnik çıkarlarını savunan hem de etnik kimliklerini muhafaza eden göçmenlerin varlığı, bu yaklaşıma destek olabilecek kanıtlar sunmaktadır.

Bu bağlamda sosyal ilişkiler ağına büyük önem veren iki ayrı yaklaşıma da yer vermekte fayda görüyoruz. Bunlardan ilki “kontakt hipotezi”, diğeri de “sosyal sermaye yaklaşımı”dır. İlk yaklaşım, azınlık ve çoğunluk arasındaki önyargı ve ayrımcılığın kökenlerini araştırmakta ve hangi koşullar altında bunların ortaya çıktığını sorgulamakta ve bunlarla nasıl mücadele edilmesi gerektiği konusunda yöntemler önermektedir.

Söz konusu yaklaşıma göre etnik gruplar arasındaki önyargının kaynağı “ilişki eksikliği”ne dayanmaktadır. Gruplar arasında ilişki eksikliği, sorun yarattığı gibi özellikle “eşit” olmayan bir temelde gerçekleşen ilişkiler de sorun üretmeye devam etmektedir. Önyargıları ve bunların eyleme dönüşme biçimi olan ayrımcılığı ortadan kaldırmak istiyorsak, azınlık ve çoğunluk arasında eşit düzeyli ilişkileri geliştirmek ve ortak amaçlar için mücadele etmeyi teşvik etmek gerekir. Bu süreç, ayrıca kurumsal önlemlerle de desteklenmelidir. Demek ki bu yaklaşıma göre yoğunlaşma ve gettolaşma, önyargıları pekiştirdiği ve eşit düzeyli ilişkileri engellediği için çözümlenmesi gereken temel bir sorundur.

Temelde kontakt hipotezine dayanan sermaye kuramı, bizi iletişim ağlarını başka bir ışık altında görmeye çağırmakta ve bunun göçmenler için nasıl bir enerji kaynağı olabileceğini göstermeye çalışmaktadır. Kuram, kişilerin sahip olduğu ilişkileri ve iletişim ağlarını bir sermaye kaynağı olarak görmekte ve sosyal sermayesi güçlü olan kişi ve grupların daha iyi bir statüye kavuşabileceğini iddia etmektedir. Burada sözünü ettiğimiz ilişki sıradan sosyal ilişki değildir. Daha çok kişiye avantajlar sağlayan ve onun konumu düzeltmeye yarayan ilişki ağlarıdır.

Sosyal sermaye yaklaşımı açısından yoğunlaşma ve gettolaşma, toplumsal hareketliliğe yol açmaz; tam tersine etnik gruplar için sınırlayıcıdır. Etnik gruplara mensup olan kişiler, kendilerine sosyal sermaye sunacak yerleşik toplumdaki kişi ve kurumlarla

ilişkileri geliştirdiği sürece, bu sınırlayıcı engellerden kurtulacak ve toplumda sosyal bir sıçrama yapacaktır. İş piyasasında yapılan birçok araştırma, ilişki ağlarının iş bulma konusunda etkili olduğunu göstermektedir.

Etnik ilişkiler konusunda, son kuram olmasa da burada son olarak bir başka kurama daha değinmek istiyoruz. Kimi sosyolog ve araştırmacılara göre ayrımcılık olgusu, davranıştan ziyade etkileri, bireysel davranışlardan ziyade kurumsal davranışlar ve bilinçli eylemden ziyade bilinçsiz eylemler olarak incelenmelidir. Sistemin işleyişine ve kurumlara yöneldiği için bu kurama, “kurumsal ayrımcılık” ya da “kurumsal ırkçılık” adı verilmiştir.

Bu yaklaşım açısından etnik ilişkilerin doğasını inceleyenler, gettolaşma ve segregasyon kurumsal ayrımcılığa iyi bir örnek olduğunu düşünmektedirler. Bunlara göre göçmenlerin mekânsal ve sosyal açıdan yoğunlaşması, seçici mekanizmaların bir sonucudur. Gettolaşma sorunun anlaşılması için hangi mekanizmaların iş yaptığına bakılmalıdır. Bu olgu, göçmen bireylerin tercihleriyle açıklanamaz. Konut piyasasında etkin olan aktörler ve mekanizmalar bu olguyu sürekli bir biçimde (yeniden) üretmektedirler. Günlük yaşamda ve iş pazarında nasıl ayrımcılık varsa, konut piyasasında da vardır. Ancak bu ayrımcılık, bireysel ve bilinçli değil; kurumsal ve bilinç-dışıdır. Özellikle konut piyasasındaki kurumsal düzenlemeler, yerleşik tutumlar ve alışkanlıklar buna sebep olmaktadır.

Özetlersek; etnik çoğulculuk perspektifi hariç tüm kuramlar, gettolaşmayı olumsuz, istenmeyen ve zararlı bir olgu olarak görmektedirler. Gettolaşma, asimilasyon sürecinde bazen “zorunlu bir ilk durak”, bazen “önyargıların kaynağı”, bazen “ilişkisizliğe yol açan bir içe kapanma hali”, bazen “toplumsal hareketliliğin önünde bir engel” ve bazen de “kurumsal ayrımcılığın bir göstergesi” olarak nitelenmektedir. Her halükarda bu sorun, aşılması gereken bir sorun olarak ortaya konmaktadır.

Kimin ya da neyin gettolaşma ve segregasyona yol açtığı konusunda kurumsal ayrımcılık yaklaşımı hariç, diğer kuramlar yoğunlaşmayı ya göçün doğal bir sonucu ya da göçmenlerin bir tercihi olarak görmektedirler. İlk durumda bir “statü belirlenmesi”nden, ikinci durumda ise bir “statü kazanımı”ndan bahsetmek mümkündür. Başka bir deyişle ilk durumda göçmenler ve azınlıklar harici güçlerin etkisinde ve iradelerinin dışında yoğunlaşmak zorunda kalmaktadırlar; ikinci durumda ise bizzat kendi tercihleri bu yoğunlaşmaya yol açmaktadır.

Söz konusu kuramların en önemli eksikliği, azınlık perspektifinden ziyade çoğunluk ya da hâkim grubun perspektifinden soruna yaklaşmalarıdır. Göçmenlerin ve etnik grupların bakış açısına hemen hemen hiç yer verilmemektedir.

4. Hollanda’da Etnik Yoğunlaşma: Mevcut Durumu ve Gelişimi

Hollanda İstatistik Kurumu tarafından hazırlanan “Yıllık Entegrasyon Raporu 2008”, Batı kökenli olmayan göçmenlerin bir kısmının konut, iş ve eğitim alanında yoğunlaşma içinde olduğu ve özellikle bu yoğunlaşma sürecinin dört büyük şehirde görünür hale geldiğini açıklamaktadır. Ayrıca söz konusu rapor, sosyal yaşamda yabancılarla Hollandalılar arasındaki karşılaşma ve buluşma şanslarının azaldığına dikkat çekmektedir (CBS, 2008: 9). Bu saptamalar, Hollanda’da azınlık gruplar arasında bir segregasyon sürecinin yaşandığını ve bunun artık resmen kabul edildiğini göstermektedir. Ancak burada sorulması gereken bazı sorular bulunmaktadır: Segregasyon nerede görülmekte ve ne kadar göçmeni ilgilendirmektedir? Belirli bir göçmen kitlesini ilgilendiren segregasyon, Hollanda’da paralel toplumlar oluştuğunun bir göstergesi olarak alınabilir mi? Bu bölümde bu sorulara son yıllarda yapılan araştırmalar ve bu araştırmalarda ortaya çıkan bulgular temelinde cevap vermeye çalışacağız.

Öteden beri Hollanda’da göçmenlerin “Randstad” olarak bilinen ülkenin Batı kesiminde ve burada bulunan dört eyalette (Kuzey Hollanda, Flevoland, Utrecht ve Güney Hollanda) yoğunlaştığı bilinmektedir. Tablo: 1’de görüldüğü üzere, Hollanda’da 2009 yılı itibarıyla toplam 3 milyonu aşkın bir göçmen kitlesi yaşamakta olup, bu göçmenlerin 2 milyonu (yani üçte ikisi) dört eyalette yoğunlaşmış bulunmaktadır. Başka bir deyişle, söz konusu dört eyalette yaşayan göçmenler toplam göçmen nüfusunun %60’ını oluşturmaktadır. Geriye kalan %40 ise ülkenin diğer sekiz eyaletine serpilmiş bulunmaktadır.

Şüphesiz ki göçmenlerin bu şekilde dağılmış olmaları sanayi kesiminin işgücü ihtiyacı ve işgücü göçünün oluşumuyla alakalıdır. Hollanda, altmışlı yıllardan itibaren sanayi kesiminde vasıfsız işgücüne ihtiyaç duymuş ve bunu ilk önce İspanya, Portekiz, İtalya ve Yunanistan gibi Güney Avrupa ülkelerinden temin etmeye çalışmıştır. Bu ülkelerden gelen misafir işçiler ihtiyacı karşılamayınca Hollanda işgücü devşirme hinterlandını genişletmiş ve özellikle Fas ve Türkiye’den işgücü almaya yönelmiştir.

Tablo: 1
Göçmenlerin Dört Eyalettaki Dağılımı (2009)

	Batılı Göçmenler	Batılı Olmayan Göçmenler	Toplam	%
Hollanda	1.451.053	1.801.565	3.252.618	100,0
Flevoland	31.418	69.113	100.531	3,0
Utrecht	97.801	139.423	237.224	7,2
Kuzey-Hollanda	280.977	424.867	705.844	21,7
Güney-Hollanda	328.939	606.233	935.172	28,7
Toplam	739.135	1.239.636	1.978.771	60,4

Kaynak: CBS, Regionale prognose bevolkingsopbouw; 2005-2025.

Yukarıdaki tablo ülke ve eyaletler ölçeğinde göçmenlerin nerede yoğunlaştığını göstermekle birlikte, bu bölgedeki şehirlere daha yakından baktığımızda göçmenlerin özellikle ülkenin dört büyük kentinde yoğunlaştıklarını görüyoruz. Aşağıdaki Tablo: 2 de, bu dört büyük kentte göçmenlerin nüfusu görülmektedir.

Tablo: 2
Göçmenlerin Dört Büyük Kentteki Dağılımı (2008)

	Batılı Göçmenler	Batılı Olmayan Göçmenler	Toplam	%
Hollanda	1.449.686	1.765.730	3.215.416	100,0
Amsterdam	107.388	258.327	365.715	11,3
Den Haag	64.099	155.720	219.819	6,8
Rotterdam	59.319	209.854	269.173	8,3
Utrecht	29.724	61.811	91.535	2,8
Toplam	260.530	685.712	746.242	29,2

Kaynak: CBS, Bevolking; ontwikkeling in gemeenten met 100 000 of meer inwoners.

Bu tabloda dikkatimizi iki şey çekmektedir. İlk olarak göçmenlerin %30’a yakın bir nüfusunun dört büyük şehir belediyesinde toplandıklarını görmekteyiz. Bu, mutlak rakam olarak 750.000 kadar bir sayıya karşılık gelmektedir. İkinci olarak göçmenlerin orantısal bakımdan en fazla Amsterdam ve Rotterdam’da yoğunlaştıkları, bunu Den Haag ve Utrecht’in takip ettiği anlaşılmaktadır. Bir başka deyişle; yoğunlaşma, şehir bazında en fazla Amsterdam’da, en az ise Utrecht’te görülmektedir.

Dört büyük şehrin etnik yapısına baktığımız zaman, etnik azınlıklar içinde Utrecht hariç diğer şehirlere Sürinamlar sayısal olarak çoğunluğu oluşturuyorlar. Utrecht’te çoğunluğu Antiller ve Arubalıları elde etmiş gözüküyorlar. Türkler, Rotterdam ve Den Haag şehirlerinde, Sürinamlardan sonra ikinci büyük grup, Utrecht’te ise Faslılardan sonra ikinci büyük grup konumundadır.

Büyük kentlerde ve ülke genelinde bakışımızı daha küçük bir ölçeğe çevirdiğimizde göçmenlerin söz konusu şehirlerin sadece bazı semtlerinde yoğunlaşma içinde olduklarını görmekteyiz. Hollanda İstatistik Kurumu, yoğunlaştıkları semtlere göre göçmenlerin semtler içindeki payını hesaplamış ve buna göre bir tablo çıkarmıştır. Bu tabloya göre (Tablo: 3) semtlerin %83’ünde Batı kökenli olmayan yabancıların oranı %10’u geçmemektedir. Bunlar “düşük yoğunluklu semtler” olarak sınıflandırmıştır. %10 ile %25 arasında bir yabancı yoğunlaşmanın olduğu semtlerin oranı %12 civarındadır. Buralarda Hollandalılar çoğunlukta olup bu semtler “ karmaşık semtler” olarak tanımlanmıştır.

Tablo: 3
Yoğunluklarına Göre Semtler (2007)

	Semtlerin Payı (%)
Düşük Yoğunluklu Semtler (%10)	83
Karmaşık Semtler (%10-25)	12
Yüksek Yoğunluklu Semtler (%25+)	5

Kaynak: CBS, Jaarrapport Integratie 2008, Sh. 163-176, Den Haag/Heerlen, 2008.

Konumuz açısından önemli olan semtler, yoğunlaşmanın en fazla olduğu “yüksek yoğunluklu semtler”dir ve bunlar %5 oranındadır. Yani toplam semtler içinde %5’i oluşturan bu semtlerde, Batı kökenli olmayan yabancıların oranı %25 ve üzerindedir. Hollanda İstatistik Kurumu’na göre söz konusu semtlerde yaşayan göçmenler, toplam göçmenlerin %25’ini oluşturmaktadır. Salt rakamsal olarak bakıldığında gettolaşma ve segregasyon endişesi, en fazla bu kesimi ilgilendirmektedir. Fakat göçmenlerin bir yerde yüksek düzeyde yoğunlaşması, segregasyon ve gettolaşma için uygun bir zemin oluşturmakla birlikte, bu olgu tek başına söz konusu sorunlar için yeterli değildir. Gettolaşma ve segregasyondan bahsedebilmek için şu soruya da bir cevap vermek gerekiyor: Mekânsal yoğunlaşma, etnik gruplar arasında (özellikle de Hollandalılar ile göçmenler arasında) toplumsal ilişkilerde bir yalıtılmaya sebep oluyor mu? Bu soruya cevap vermeden önce yoğunlaşma konusunda bir başka noktanın daha altının çizilmesi gerekiyor. Acaba zaman içinde Hollanda’da yoğunlaşma artmış mıdır? Son yıllarda gettolaşma ve paralel toplumlar konusundan yeniden bir tartışmanın çıkması ve bu konudaki kaygıların objektif bir temeli var mıdır?

Doksanlı yıllardan günümüze kadar göçmenler arasında ve göçmen yoğunluklu mahallelerde artma eğilimlerinin gözlemlendiğine değin birçok araştırma ve makale yazılmış bulunmaktadır. Hollanda İstatistik Kurumu ve Sosyal Kültürel Plan Bürosu uzmanlarından Jan Latten, Han Nicolaas ve Karin Wittebrood, 1999 ve 2004 yılları arasında yoğunlaşmanın arttığını bildirmekteler. Buna göre söz konusu beş yıl içinde 60 belediye yüksek yoğunluklu kategoriye geçmiştir. Bu aynı dönem için 214 semt için de geçerli bir durumdur: Bu semtler 19 kez, %25 ve 50 oranında yoğunlaşmanın olduğu kategoriye ve hatta 4 kez %50 ve üzerindeki yoğunlaşmanın olduğu kategoriye geçmişlerdir. Bunun zıddına birçok semt, yoğunlaşma bakımından düşme eğilimi göstermektedir. Mahalle düzeyinde ise yoğunlaşma birkaç yüz mahallede artış kaydetmiştir. Beş yıl önce (yani 1999 yılında) %50 ve üzerinde yoğunlaşma gösteren 53 mahalle varken, bu rakam 2004 de 92’ye çıkmıştır. Yine aynı dönemde %25 ile 50 arasında yoğunluk gösteren mahalle sayısı 104’den 364’e çıkmıştır (CBS, 2005: 91).

“Yıllık Entegrasyon Raporu 2008” adlı çalışmayı hazırlayan Hollanda İstatistik Kurumu, 2000 ile 2007 yılları arasında semtler içinde, “karmaşık semtler”in payının %10’dan 12’ye, “yüksek yoğunluklu semt” payının %3’den 5’e çıktığını bildirmektedir. Aynı dönemde bu gelişmeye paralel olarak “düşük yoğunluklu semtler”in payı da %87’den 82’ye düşmüştür (CBS, 2008: 163-177).

Bir başka araştırma, yüzünü geçmişe değil geleceğe çevirerek etnik yoğunlaşmanın normal koşullar altında yükseleceği kestiriminde bulunmaktadır. Mekânsal Planlama Bürosu’nun İstatistik Kurumu’yla birlikte yaptıkları bu çalışmaya göre, Batı kökenli olmayan göçmenlerin oranı 2005 yılında %10 iken, bu oranı 2025 yılında %13’e çıkacak ve şu an göçmenlerin yoğun yaşadıkları eyaletlerde de benzer bir gelişme olacaktır. Yoğunluklu dört eyaletten biri olan Flevoland’daki büyüme %17’den %22’ye çıkacak ve bu eyalet yabancıların en fazla yoğunluklu yaşadığı bir bölge konuma gelecektir. Bu gelişmeyle birlikte Güney Hollanda, ikinci sıraya düşecektir (RPB & CBS, 2006: 60–74). Bu demektir ki, gelecekte Hollanda haritası, bugünkünden bir hayli daha fazla renklenecektir. Mevcut belediye ve şehirlerde yoğunlaşma artarken, buna yenileri de eklenecektir.

5. Etnik Yoğunlaşma, Segregasyon ya da Gettolaşmaya Yol Açıyor Mu?

Yukarıda sunduğumuz veriler, bugünkü yoğunlaşmanın geçmişten bu yana artarak geliştiğini göstermektedir. Şimdi etnik yoğunlaşmanın segregasyon ya da gettolaşmaya yol açıp ya da açmadığını sorgulamaya çalışacağız. Bu soru, mekansal yoğunlaşmanın kendi başına bir fenomen olarak kalmayacağı, göçmenlerin sosyal ve kültürel yaşamı üzerinde olumsuz etkileri olacağı varsayımına dayanmaktadır. Daha önce belirttiğimiz gibi segregasyon ve gettolaşma, mekansal yoğunlaşmadan daha fazla bir şeyi ifade etmektedir. Eğer etnik grupların mekansal yoğunlaşması, onların sosyal ilişkilerini sınırıyor ve yerleşik toplum üyeleriyle karşılaşma şanslarını azaltıyor ya da yok ediyorsa bu durumda bir segregasyon ve gettolaşma olusundan bahsedebiliriz. Son yıllarda Hollanda’da yapılan tartışmalar ve endişeler bu konuda da araştırmaların yapılmasına yol açmıştır.

Geçmişte yapılan tartışmalarda, genellikle yoğunlaşmanın eğitim açısından sakıncaları tartışılırken, günümüzde bu tartışma uyum politikalarının izlendiği tüm alanları kapsayacak biçimde geniş tutulmaktadır. Hollanda devleti, göçmenlerle ilgili tüm sorunları uyum perspektifinden ele almakta ve uyuma olumsuz etkisi olan her şeyi istenmeyen bir durum ve gelişme olarak nitelemektedir. Sözelimi doksanlı yılların başında çifte vatandaşlığı teşvik eden bir politika izlerken, kısa bir süre uygulandıktan sonra bu politika aidiyet ve uyum sorunları yaratacağı gerekçesiyle yürürlükten kaldırılmıştır. Bugün azınlıklarla ilgili tüm tartışma konularında bu entegrasyonist perspektif, belirleyici bir rol oynamaktadır. Uyum tartışmaları öyle bir noktaya gelmiştir ki, artık göçmenler bu politikanın kendi lehlerinde değil aleyhlerinde bir politikaya dönüştüğüne inanmaktadırlar.

Son yıllarda farklı bakış açılarından etnik ilişkilerin mahiyeti ve yoğunlaşmanın etkileri konusunda birçok araştırma ve buna bağlı olarak yayınlar yapılmıştır. Bunlardan bazılarını, konumuzu ilgilendirdiği kadarıyla bakacağız ve bir özetleme yapacağız.

Sosyal Kültürel Plan Bürosu tarafından yayınlanan ve Hollanda toplumundaki en son sosyal ve kültürel gelişmeleri rapor eden “Sosyal Kültürel Rapor 2004”ün, üçüncü bölümü tümüyle azınlıkların uyum meselesine ayrılmıştır. Yoğunlaşma sorunlarına da yer veren raporda, yerli ve yabancı gruplar arasındaki sosyal ilişkiler, sosyal ve kültürel uyum başlığı altında incelenmektedir. Rapora göre sosyal uyum, azınlıkların geniş toplumla sosyal ilişkilerinin düzeyini, kültürel uyum ise onların toplumda genel-geçer hale gelmiş olan bazı değer ve normları paylaşma biçimini ifade etmektedir. Her ne kadar zaman içinde (1994–2000 arasında) azınlıklar daha fazla Hollandalılarla ilişki içine girmişlerse de, özellikle Türklerin ve Faslıların kendi gruplarına mensup üyelerle birlikte oldukları saptanmaktadır. Bu gerçek, birinci kuşağın büyük bir kesimi için geçerli olmakla birlikte ikinci kuşak üyelerinin bir kısmı içinde geçerli olup, kendi grup üyeleriyle ilişkilerinde bir artma olması endişe verici bir durum olarak karşılanmaktadır. Bir başka önemli nokta, büyük kentlerde yaşayan göçmenlerin, başka yerleşim birimlerine kıyasla daha fazla kendi gruplarına yönelik bir iletişim ve sosyal ilişki ağı geliştirmiş olmalarıdır. Yoğunlaşmış mahallelerde yaşayanların Hollandalılarla daha az düzeyde ilişki içinde oldukları açıkça görülmektedir (SCP, 2004: 53–54). Ayrıca evlilik ve kültürel konularda da Türkiyeli ve Faslı göçmenlerin en az uyum sağlamış gruplar olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Etnik yoğunlaşma konusunu araştıran İstatistik Kurumu ve Sosyal Kültürel Plan Bürosu uzmanları, bu olgunun etnik gruplar arasındaki sosyal ilişkilerle bağını da kurmuşlardır. Onlara göre 1995 ile 2004 arasında etnik grupların kendi üyeleriyle ilişkilerinde bir artış görülürken, yabancılar ile yerliler arasındaki karşılaşma şansları iyice azalmıştır. Etnik gruplar açısından bakıldığında şehirlere göre şöyle bir tablo karşımıza çıkmaktadır: Kendi grup üyeleriyle potansiyel temas imkânı Sürinamlar için Amsterdam’da, Türkler için Rotterdam ve Den Haag’da ve Faslılar için Utrecht’te en fazla olduğu görülmektedir (Latten vd., 2005: 92). Bu verileri tersinden okursak, söz konusu şehirlerde söz konusu gruplar arasında segregasyon eğilimlerinin güçlendiği sonucuna varabiliriz.

Söz konusu uzmanlara göre dört büyük şehir üzerinden bakıldığında Den Haag ve Rotterdam, Amsterdam ve Utrecht’ten daha fazla etnik ve sosyal bakımdan ayrılmış durumdadır. Son iki şehirde 1998 ile 2004 arasında segregasyon (özellikle Türkler ve Faslılar arasında) artmıştır. Hâlbuki bu iki grubun Rotterdam’daki ayrışması azalmıştır. Tüm bu dört kent için konuşulduğunda, ilgili yıllar boyunca Türkler ve Faslılar, Sürinam ve Antillere kıyasla daha fazla segregasyona maruz kalmışlardır (Latten vd., 2005: 92).

Sosyal Kültürel Plan Bürosu, 2008 yılında Hollanda genelinde son yıllarda şikâyet konusu olan “bağlılaşma” (*cohesie*) konusunu ele almıştır. Bağlılaşma, sosyal grup ruhunu ve aidiyet ilişkilerini ifade eden sosyolojik bir kavramdır. Bu çalışmada bizi ilgilendiren şey, göçmenlerin yerleşik toplumla sosyal ilişkilerinin ne durumda olduğudur. 2006 yılında yapılan bir saha araştırmasına dayalı olarak göçmenlerin ilişkileri dört tipe ayırt edilmiştir. Bu tipolojiye göre Türkler arasında en fazla rastlanan sosyal ilişki tipi, “Hollandalılarla az ilişki, kendi grubuyla çok ilişki” şeklindedir. Türklerin %44’ü bu tip bir

ilişki içinde olduğunu bildirmektedir. İkinci tip, fazla rastlanan ilişkide (%27) Türkler hem “Hollandalılarla çok ilişki”, hem de “kendi grubuyla çok ilişki” içinde olduklarını söylemektedirler. Üçüncü sırada, Türklerin %19 kadar bir kısmı, hem “Hollandalılarla az ilişki”, hem de “kendi grubuyla az ilişki” kurduklarını belirtiyorlar. Son olarak %10 kadar bir kesim ise, “Hollandalılarla çok ilişki” kurduğunu söylerken, “kendi grubuyla az ilişki” kurduğunu beyan etmektedir (Dagevos & Gijsbert, 2008: 287–288) Eğer Hollandalılarla ilişkiler temel alınrsa, Türklerin %63’ünün sosyal ilişkilerinin az olduğu söylenebilir.

Bu kesimin diğer etnik gruplardaki oranı, Faslılarda %51, Sürinamlılarda %38 ve Antililerde %37 civarındadır. Bu demektir ki, Hollandalılarla en az Türkler, en fazla Sürinamlılar ve Antiler ilişki kurmaktadırlar. Faslılar ise, Türkler ile diğer gruplar (Sürinamlılar ve Antiler) arasında bir yerde durmaktadırlar.

Etnik gruplar arasındaki ilişki tiplerinde orantısal farklılıklar olduğu gibi, kuşaklararası da bariz farklılıklar olduğu gözlenmektedir. Sözgelimi Türklerde ikinci kuşak üyeleri, birinci kuşak üyelerine kıyasla Hollandalılarla daha fazla ilişki kurabiliyorlar. İkinci kuşak üyeleri hemen hemen Sürinamlılar ve Antiler kadar ilişkilerinde çeşitliliği başarıyorlar. Cinsiyet değişkeni kuşak farkına kıyasla etnik ilişkilerde (özellikle Hollandalılarla ilişkilerde) fazla etkili gözüküyor (Dagevos & Gijsbert, 2008: 287–288).

Aynı edisyon içinde yer alan bir başka makalede, bir grup uzman, etnik çeşitliliğin bağlilaşma açısından bir tehdit olup olmadığını sorgulamaktadır. Etnik çeşitlilik ile bağlilaşma arasında negatif bir korelasyon gören Amerikalı sosyolog Putnam’ın tezinin Hollanda için geçerli olmadığını söyleyen yazarlar, bunun sadece mahalle bağliamında sosyal ilişkiler açısından geçerli olduğunu saptamışlardır. Sosyal bağlilaşmanın diğer unsurları konusunda böyle bir durum söz konusu değildir. Her ne kadar etnik yoğunluklu mahallelerde başka insanlara güven, gönüllü iş yapmak ve enformel yardım düşük düzeyde çıksa da, bunun etnik yoğunlaşmanın değil bu tür mahallelerde yaşayan kişilerin genelde düşük sosyo-ekonomik konumlarının bir sonucu olduğu vurgulanmaktadır. Yazarlara göre, mahalle bağliamında sosyal ilişkilerin düşük olması, daha çok etnik rekabet kuramı açısından açıklanabilir. Farklı etnik grupların yaşadığı mahallelerde her etnik grup kendini başka gruplar tarafından tehdit edilmiş hissetmekte ve kendi kabuğuna çekilmektedir (Gijsberts, 2008: 309–340).

6. Sonuç ve Değerlendirme

Son yıllarda Hollanda kamuoyunda öne çıkan bir tartışmanın hangi oranda gerçeklik değeri taşıdığını deneye dayalı veriler yardımıyla sorgulamaya çalıştık. Bu sorgulama neticesinde ulaştığımız sonuçları şu şekilde özetleyebiliriz. İlk olarak Hollanda’da etnik azınlıkların dört eyalette ve bu eyaletlerin başşehri durumunda olan dört büyük şehirde yoğunlaşmış oldukları görülmektedir. İkinci olarak söz konusu etnik

yoğunlaşma son yıllarda objektif verilere göre bir artış kaydetmiştir. Bu anlamda etnik yoğunlaşma konusundaki endişelerin objektif bir temeli olduğu söylenebilir. Daha da önemlisi, söz konusu etnik yoğunlaşma Hollandalılarla karşılaşma ya da buluşma şanslarını sınırladığı için toplumsal bir yalıtlanma (segregasyon ve gettolaşma) sürecini de tetiklemiştir.

Bu bulgular, kuramsal perspektifler ve kamuoyundaki tartışmalar açısından ne anlama gelmektedir?

Kuramsal perspektifler içinde, ilk etapta, en fazla sosyal sermaye kuramı, göçmen ve azınlık grupların segregasyon sürecini açıklıyor gözükmektedir. Mekânsal yoğunlaşmanın söz konusu grupların sosyal ilişkilerini sınırladığını ve onların aleyhine bir süreci başlattığını araştırma bulguları doğrulamaktadır. Ancak sosyal sermaye kuramı ortaya çıkmış bir durumu veri olarak kabul etmekte ve neden etnik yoğunlaşmanın var olduğunu açıklayamamaktadır. Söz konusu kuram, sadece etnik yoğunlaşmanın sosyal ilişkiler bakımından olumsuz neticelerine dikkat çekmektedir. Bu durumda etnik yoğunlaşmanın hangi mekanizmalar tarafından belirlendiğini soruşturmak gerekiyor. Tartışma, bir adım daha geriye atılarak yeniden başlatıldığında burada birkaç noktanın altını çizmek gerekiyor. İlk olarak etnik yoğunlaşmanın Hollanda'nın belirli eyalet, şehir ve mahallelerinde ortaya çıkmış olması tesadüf değildir. Bu olgu, göçün oluşumunu ve işgücü talebini belirleyen bir başka olguyla (yani sanayileşme ile) ilişkilidir. Hollanda'nın söz konusu eyalet ve şehirleri sanayileşmenin en fazla olduğu ve dolayısıyla göçmen işçi çektiği yerlerdir. İkinci olarak göçmenler söz konusu yerleşim birimlerinde ucuz konutların bulunduğu mahallelerde yoğunlaşmışlardır. Bu, onların düşük sosyo-ekonomik konumlarıyla ilişkili bir durumdur. Hollanda konut piyasası, gelir ölçütüne göre insanları yerleştirmektedir. Bu bakımdan hem göçmenlerin sosyo-ekonomik konumları, hem de söz konusu kriter etnik yoğunlaşmayı teşvik etmiştir. Üstelik bu gelişme uzun yıllar bir sorun olarak görülmemiş ve hatta Rotterdam belediyesi örneğinde görüldüğü gibi dağıtım politikaları bir ayrımcılık olarak nitelenmiştir. Etnik kökene göre dağıtım politikaları, hem hükümetler hem de göçmenler tarafından bir ayrımcılık biçimi olarak direnişle karşılanmıştır. Bu bakımdan etnik yoğunlaşmayı, son senelerin bir gelişmesi olarak görmek yanıltıcı olduğu gibi, bunu sadece göçmenlerin tercihi olarak da değerlendirmek olayı basitleştirmek olacaktır.

Etnik yoğunlaşma, temelde kuramsal ayrımcılığın bir ürünü olarak görülebilir. Çünkü bu olgunun ortaya çıkmasında göçmenler sorumlu değildir; daha çok konut piyasasını düzenleyen kurumlar ve onların koyduğu kıstaslar etkili olmuştur. Üstelik bu gerçek, uzun yıllar yanlış bir gerekçelendirme ile (etnik kökene dayalı dağıtımın ayrımcılık olduğu tezi) göz ardı edilmiş ve gizlenmiştir. Göçmenlerin düşük sosyo-ekonomik konumunun konut alanında bir yoğunlaşmaya yol açtığı, öteden beri biliniyor ve bu gelişme uyum politikalarına aykırı görülüyordu. Söz konusu gelişmenin uyum sürecini olumsuz yönde etkilediği, ancak son yıllarda kabul edilmiştir. Buna rağmen hala ciddi önlemlerin alındığını söylemek mümkün değildir.

Etnik yoğunlaşmayı son yıllarda artıran faktör, kamuoyunda ve literatürde “beyaz kaçış” (*witte vlucht*) olarak bilinen bir olgudur. Beyaz Hollandalılar, Chicago Okulu’nun belirttiği gibi artan göçmen sayısı karşısında kendini tehdit edilmiş hissederek göçmen yoğunluklu mahallelerden şehrin kıyı mahallelerine doğru kaçmaya başlamışlardır. Hollanda hükümeti ve belediyeler, yine bu beyaz kaçış olgusu karşısında da susmayı tercih etmişlerdir. Etnik yoğunlaşmanın bir yönünü, göçmenlerin düşük sosyo-ekonomik konumu ve ayrımcı piyasa açıklıyorsa, diğer yönünü de beyaz kaçış olgusu açıklamaktadır. Beyaz kaçış olgusu da kurumsal ayrımcılığın bir türü olarak tanımlanabilir. Çünkü kurumsal ayrımcılık, bilerek ve farkında olunarak yapılan bir ayrımcılık değildir. Bu olgu, sonuçları açısından göçmenler üzerinde ayrımcı etkisi olan ve onları dezavantajlı bir pozisyona sürükleyen tüm davranış ve eylemleri ifade etmektedir.

Sunduğumuz veriler, segregasyon eğilimlerinin olduğunu ortaya koyuyorsa da Hollanda kamuoyunda yapılan paralel toplum tartışmalarına ihtiyatla bakmak gerekiyor. Çünkü etnik yoğunlaşma ve segregasyon olgusu, tüm göçmenleri ilgilendiren bir sorun değildir. Bu olgu, göçmen ve azınlık grupların sınırlı bir kesimini ilgilendirmektedir.

Temas kuramı, hem etnik yoğunlaşmayı açıklamak hem olumsuz sonuçlarını göstermek bakımından oldukça yararlı gözükmektedir. Etnik yoğunlaşmayı ortaya çıkaran kurumsal ayrımcılık daha çok önyargılardan beslenmektedir; önyargıların nereden ve nasıl ortaya çıktığını araştırdığımızda ise sosyal ilişki eksikliğinin önemli bir rol oynadığını söyleyebiliriz. Yabancılarla ilişki içinde olan yerliler, genellikle daha olumlu tutumlara sahip iken, ilişki kurmayan ya da kuramayan kişilerde önyargı ve düşmanlık duyguları daha fazla göze çarpmaktadır. Ayrıca temas kuramı, segregasyon olgusunun sonuçlarından biri olarak önyargıların pekiştirilmesi ve geliştirilmesini önemsemektedir.

Chicago Okulu ve asimilasyonist perspektif (Gordon) etnik ilişkiler konusunda aşamalı bir uyum ve asimilasyonun ulaşılacak tek ihtimal olduğunu öngörmektedir. Şüphesiz ki göçmenlerin uyum sürecinde asimilasyonist eğilimlere de rastlamak mümkündür, ama tüm azınlık grup üyeleri için böyle bir iddia da bulunmak genelleyci bir yaklaşım olacaktır. Kaldı ki söz konusu kuramsal yaklaşımlar, neden etnik yoğunlaşmanın giderek arttığına ve segregasyona yol açtığına herhangi bir cevap verememektedirler. Bu kuramların zıddına etnik çoğulculuk yaklaşımı, etnik azınlıkların yoğunlaşmasına ve hatta segregasyon sürecine sadece olumlu sonuçları açısından bakmaktadır. Oysa etnik yoğunlaşmanın olumsuz sonuçları da olduğu inkâr edilemez bir gerçektir.

Her ne kadar etnik yoğunlaşma göçmenlik süreci içinde giderek artan bir eğilim göstermiş ve bugün bunun olumsuz sonuçlar doğurduğu açıksa da, bunun paralel toplumlar yarattığı ya da yaratacağı tezi de ihtiyatla karşılanmalıdır. Bu tez, göçmenler içinde bir grubu ilgilendiren segregasyon olgusunu genellemekte ve makro ölçekte bir iddiayı dillendirmektedir. Oysa segregasyon ciddi bir sorun olsa da bugün için paralel toplumlar oluşturduğu görüşü abartılıdır. Bu tez, göçmenler arasındaki (özellikle ikinci ve üçüncü kuşak söz konusu olduğunda) olumlu gelişmeleri göz ardı etmektedir.

İkinci olarak segregasyon olgusunun ciddiyetine işaret edenler, her nedense bu olgunun sadece sonuçları açısından konuya yaklaşma eğiliminde olup, bu olguyu ortaya çıkaran mekanizmaları sorgulama cesareti gösterememektedir. Sözgelimi son yıllarda Hollanda'da gelişen anti-islamizm ve islamofobi gibi tutumların bu sürece nasıl etki ettiğini sorgulamaktan kaçınılmaktadırlar. Tartışmalarda, segregasyon eğilimi adeta göçmenlerin bilinçli bir tercihiymiş gibi yüzeysel bir yaklaşımla ele alınmaktadır. Yine konut alanında segregasyonu doğuran göçmenlerin düşük sosyo-ekonomik konumları ve bundan sorumlu olan işsizlik ve ayrımcılık gibi olgular hemen hemen hiç gündeme getirilmemektedir.

Önemli bulduğumuz bir başka nokta, segregasyon tartışmalarında göçmen ve azınlıkların kendi kimliklerine önem vermeleri ve kendi aralarında dayanışma sergilemeleri adeta istenmeyen ve segregasyonu doğuran bir etmen olarak algılanmaktadır. Özellikle uyum kavramının geniş anlamda kullanılmaya başlanması ve göçmenlerin özkimliklerinin sorunsallaştırılması, segregasyon aleyhtarlığının gerisinde yatan niyetin hiç de masum bir niyet olmadığını göstermektedir. Segregasyon, elbette önlenmelidir; ama bunun alternatifi asimilasyon değildir. Bu bakımdan segregasyon tartışmalarını göçmenler üzerinde bir politik manipülasyon aracı olarak kullanmak isteyenlere karşı dikkatli olunmalıdır.

Kaynakça

- Canatan, K. (2008), "*Hollanda Toplumunda Yabancı Karşıtı Tutumların Analizi*", In: Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 3/7 Fall 2008.
- CBS (Centraal Bureau voor de Statistiek) (2005), *Bevolkingstrends*, 3e kwartaal 2005, Voorburg/Den Haag.
- CBS (Centraal Bureau voor de Statistiek) (2008), *Jaarrapport Integratie 2008*, Den Haag/Heerlen.
- Dagevos, J. & M. Gijsbert (2008), "Over dubbele bindingen en verbinden en verheffen. Sociale contacten van minderheden en de relatie met sociale cohesie en sociaaleconomische positie", In: *Betrekkelijke betrokkenheid, Studies in sociale cohesie Sociaal en Cultureel Rapport 2008*, Redactie: Paul Schnabel, Rob Bijl, Joep de Hart, Den Haag.
- De Jong, W. (1986), *Inter-etnische Verhoudingen in een Oude Stadswijk*, Wiebe de Jong, Uitgeverij Eburon, Delft.
- Gijsberts vd., (2008), "Vermindert etnische diversiteit de sociale cohesie?", In: *Betrekkelijke betrokkenheid, Studies in sociale cohesie Sociaal en Cultureel Rapport 2008*, Redactie: Paul Schnabel, Rob Bijl, Joep de Hart, Den Haag.
- Latten vd., (2005), "Concentratie allochtonen toegenomen", In: *Bevolkingstrends*, 3e kwartaal 2005, CBS, Den Haag/Heerlen.

- Mik, G. (1987), "Segregatie in het grootstedelijk milieu, theorie en Rotterdamse werkelijkheid", In: *Geografische Studies* 31.
- NRC Handelsblad (2000), Scheffer, P., Het Multiculturele Drama, 29 januari 2000.
- Penninx, R. (1988), *Minderheidsvorming en emancipatie balans van kennisverwerving ten aanzien van immigranten en woonwagenbewoners 1967-1987*, Alphen aan den Rijn: Samsom.
- RPB & CBS (Ruimtelijk Planbureau/Centraal Bureau voor de Statistiek) (2006), *Regionale bevolkings- en allochtonenprognose 2005-2025*, Den Haag.
- Scheffer, P. (2000), "Het Multiculturele Drama", In: *NRC Handelsblad*, 29 januari 2000.
- SCP (Sociaal Culturele Planbureau) (2004), *Sociaal Cultureel Rapport 2004*, Den Haag.
- Tesser vd., (1995), *Rapportage minderheden 1995*, Concentratie en segregatie, SCP, Rijswijk.
- TK (Tweede Kamer) (1983), *Minderhedennota*, Den Haag 1983.
- Van Amersfoort, J.M.M. (1992), "Ethnic residential patterns in a welfare state, lessons from Amsterdam, 1970-1990", In: *New Community* 18/3.

